

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

MONIKA FAGERHOLM

Gäddan i katsan

Elgskyttarne och mannens domesticering

Artikeln ursprungligen publicerad i
Historiska och litteraturhistoriska studier 67
SSLS 575, 1992, s. 101–117

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2015
ISBN 978-951-583-202-3

MONIKA FAGERHOLM

Gäddan i katsan

Elgskyttnarne och mannens domestisering

Mannens känsla av instängdhet i den lilla världen, hans flyktförsök och återkomst är ett konfliktmotiv som bearbetas i Runebergs tidiga diktning. *Elgskyttnarne*, som tematiserar denna konflikt från sin första sång till sin sista sång, har sällan lästs utifrån detta grundmotiv. I stället har diktens realistiska tendens och detaljerade skildringar av folkliv blivit bestämmande för uppfattning och uppskattning.

Den episka dikten *Elgskyttnarne* hör till de främsta alstren i J.L. Runebergs 1830-tals produktion. På äldre dagar räknade Runeberg själv detta ungdomsverk till de viktigaste i sitt författarskap. Den samtida 1830-tals publiken var mer reserverad då dikten publicerades 1832.¹ Den lama eller uteblivna entusiasmen hade kanske att göra med att man kände sig främmande, väl mindre för själva motivfären än för den fysiska påtagligheten, det sinnliga och realistiska i den poetiska gestaltningen. "Hållkakspoesi", som den svenska skalden Bernhard von Beskow i ett annat sammanhang kallade den runebergska stilen.²

Att autenticitet och verklighetstrohet var något Runeberg verkligen bemödat sig om att få fram i sin dikt är uppenbart.³ Han arbetade på den i sex år: skrev om, bearbetade, publicerade utdrag jämte anmodanden om förbättringsförslag i tidningar.⁴ Han lät vännerna läsa texten i olika versioner. Bland annat Snellman och inte minst Lönnrot tog del av texten, den senare med uppgift att kontrollera att fakta och sakuppgifter höll streck.⁵

Ett av Runebergs uttryckliga syften var alltså att inringa och gestalta det typiskt "finska", att i skönlitterär form ge en karaktäristik av "folklynnnet", levnadsförhållandena och sederna hos befolkningen på den finska landsorten. *Elgskyttarne* är härvidlag ingen isolerad företeelse i hans författarskap.

Bland annat dikten om bonden Paavo är framsprungen ur samma ambition, liksom också den brett upplagda uppsatsen om Saarijärvi som publicerades samma år som *Elgskyttarne*. I en artikel om bakgrunden till Runebergs folklivsskildringar hävdar Kjell-Arne Brändström⁶ att uppsatsen tillsammans med *Elgskyttarne* ger uttryck för kärnpunkterna i Runebergs folklivsprojekt. *Elgskyttarne* har också mycket ofta lästs som en skönlitterär gestaltning av det som beskrivs och framläggs i Saarijärviartikeln.⁷

Den ideologiska bakgrunden för Runebergs folklivsskildringar har utretts i flera sammanhang och jag går inte närmare in på dem här. Också Runebergs personliga bevekelsegrunder för att röra sig i just denna bestämda motivsfär faller utanför ramarna för min framställning. Jag vill i alla fall konstatera att Runeberg vid sidan av ideologiska och politiska skäl drevs av ett starkt personligt engagemang. Då han i mitten av 1820-talet hade vistats som informator i Saarijärvi och Ruovesi och första gången ställts ansikte mot ansikte med fattigdomen och nöden bland den finska allmogebefolkningen hade han fått en chock – därom vittnar beskrivningen i Saarijärviuppsatsen av hur bönderna blandar bark i brödet⁸ – som han aldrig riktigt kunde skaka av sig senare. Kring 1830 inföll i Finland flera missväxtår efter varandra, med hungersnöd och migration som följd. Runeberg ville hjälpa så gott han kunde: ett sätt vara att göra allmänheten uppmärksam på förhållandena genom att skriva om dem, ett annat att ge ekonomiskt bistånd. Försäljningsintäkterna för Runebergs andra diktsamling 1833 gick i sin helhet till de missväxtdrabbade.

Med denna korta redovisning av bakomliggande faktorer som inte kan förbises vid helhetsbedömning av dikten kommer jag i alla fall i det följande att uppehålla mig vid rent estetiska faktorer. Min bestämda uppfattning är att det etnologiska och verklighetsbetonade i sig inte räcker till för att göra *Elgskyttarne* till det mångbottnade och högtstående konstverk det är.

Elgskyttarne är helt enkelt och först och främst mycket skickligt skriven. Alla detaljer och all rekvisita är ingalunda uteslutande etnologiska kuriosa, utan har en organisk funktion i den konstnärliga framställningen.

Trots att personerna i texten i viss mån, till exempel i kraft av sina epitet, kan beskrivas som typer, blir de långt ifrån ensidiga eller schematiska. Ett intressant jämförelseobjekt i det här sammanhanget är "Grafven i Perho" (1832), där gubben Hane och hans söner inte riktigt förmår lösgöra sig från boksidan och för läsarens inre blick framträda som personer av kött och blod. I *Elgskytterne* däremot finns ett starkt stråk av individualitet i det allmängiltiga. Denna individualitet framträder mindre genom berättarförklaringar och repliker än genom *hur* de centrala karaktärerna rör sig, för sig och agerar i textens universum. En väsentlig del av min uppsats kommer att ägnas en närmare undersökning av just detta drag i personskildringen.

Den konkretion och fysiska påtaglighet som ovan nämndes som ett realistiskt element är samtidigt ett litterärt drag som har att göra med framställningens direktet och rättframhet. Kort sagt; *Elgskytterne* är en ytterst medvetet genomförd *dramatisk text*.

Min framställning utgår från att den dramatiska strukturen är textens sammanhållande element. Jag kommer i det följande att visa hur en dramatisk konflikt iscensätts i expositionen i första sången, hur konflikten gestaltas och utvecklas företrädesvis genom personskildringen, samt hur den får sin lösning i slutet av dikten.

Men först, och som bakgrund, börjar jag med en kort översikt av några av de mest framträdande dramatiska elementen i *Elgskytterne*.

Dramatiska element i Elgskytterne

Elgskytterne består av nio sånger på hexameter. I sångerna skildras en lyckad jakt och en lyckad friarfärd; huvudmotivens parallellitet fungerar på flera plan. Handlingen tilldrar sig på den finska landsbygden, antagligen i slutet av sjuttonhundratalet eller början av adertonhundratalet. Huvudfigurerna är torparen Petrus, hans hustru Anna, hemmansägaren Mathias, Annas bror som blir sammanförd med herrgårdspigan Hedda, den kringdrivande tiggaren Aron och en grupp ryska gårdfarihandlare från Archangel med den "brunskäggyfvige" Ontrus i spetsen.

Händelseförloppet följer, åtminstone i stort, den klassiska dramatikens principer om tiden, rummets och handlingens enhet. Skeendet i dikten utspelas således under loppet av ett dygn, det som skild-

ras är en jakt och en friarfärd, och även om man inte hela tiden befinner sig på samma plats framträder i texten en klart avgränsad och enhetlig värld omspännande axeln pörtet-skogen-herrgården.

Iscensättningen är effektiv. Den påtalade direktheten ger sig till känna redan på första sångens första rader.

Aftonvarden var nyss fulländad i torpet. En lemning

Låg på det rymliga bordet ännu /... /

(*Samlade skrifter* III, s 37 v 1-2)⁹

skriver Runeberg och leder läsaren rakt in i skeendet, utan inramning eller fokusering från ett panorama. Det är ett drag som inte påträffas så här starkt utvecklat i någon av Runebergs tidiga långdikter – jfr t.ex. den ävenledes på hexameter skrivna *Wargen*, där Runeberg i enlighet med det homeriska stilmönstret inleder med att redogöra för de tankar som dikten skall förmedla, eller *Hanna* där man som läsare kommer in i prästgården utifrån: via en panorering av natursceneriet som omger gården och själva gårdsbyggnaden.

Den direkta fokuseringen på det som sker inuti pörtet är ett effektivt sätt att minska avståndet mellan text och läsare. Läsaren befinner sig genast mitt inne i den dramatiska situation som kommer att vara central för allt det som sker i fortsättningen.

Ramen för Petrus' och Annas berättelse är ett litet rökigt pörte på den finska landsbygden. Huvudpersonerna har ingen fond av väldigt naturscener i eller filosofiska tankar att agera mot. Ytterligare en effekt av fokuseringen blir därmed en större personlig intimitet. Petrus och Anna framstår genast som i högsta grad mänskliga och levande karaktärer.

Dramatiska element i personskildringen

Två distinkta drag i sättet att teckna personer kan urskiljas. Det första är användningen av återkommande, homeriska *epitet*. Varje person har sina givna adjektiv som upprepas genom dikten. Vid första anblick förefaller detta textgrepp vara en rent teknisk strategi motiverad av versmåttet. Det kunde förefalla som om det var en teknik som gav upphov till fyrkantighet i personskildringen. Vid noggrannare läsning, och om man utgår från den konflikt jag skall presentera som central i dikten, har valet av epitet en genomtänkt

funktion. Detta återvänder jag till när jag går in på de enskilda personerna.

De epitet som används för de huvudagerande är följande: Anna kallas ställvis "den driftiga" och den "kloka", men oftast är hennes kännemärke ändå attributen "kunniga" eller "mångordkunniga". Petrus beskrivs som "den förståndiga" eller "den ärlige" - det senare används också för tiggaren, före detta hemmansägaren Aron. Mathias, Annas bror, den i dubbel bemärkelse framgångsrike jägaren, har epitetet "den raske". Arkangeliten Ontrus, ledaren för gruppen handelsmän som övernattar på herrgården, står för det exotiska inslaget och ges till skillnad från de övriga personerna främst sådana epitet som hänför sig till hans yttre. "Brunskäggfyvige" är de vanligast förekommande vid sidan av "varubeprisande". Ontrus får således i huvudsak *icke* karaktärsbeskrivande epitet. Detta förstärker Ontrus' och de andra arkangeliternas egenskap av främmande element i textens universum.

Det andra och viktigaste elementet i personskildringen är att personernas karaktärsdrag, deras önskemål och motiv huvudsakligen förklaras främst genom deras *handlingar* och inte genom exempelvis en kommenterande berättare som talar om hur personerna känner sig eller tänker. Visserligen kan man inte säga att personernas repliker inte skulle vara viktiga, men *hur* de sägs, i vilken situation och i kombination med vilka handlingar och vilken rekvisita, är det avgörande och intressanta.

Texten, berättarrösten och personerna förklarar inte utan *visar*. Konflikter och teman iscensätts, *demonstreras* i det konkreta. I bägge fallen är såväl inramning som möbler, föremål etc. ytterst viktiga. Pörtets inredning och de föremål som finns i pörtet fungerar dramatiskt. De belyser och kommenterar den initiala problemställningen.

Drama bygger på konflikt. Den konflikt som jag funnit i *Elgskytterne* presenteras och utvecklas i en exposition som omfattar hela första sången. Denna konflikt i dikten, vad den går ut på, hur den presenteras och vilka aspekter det går att urskilja i den, skall i det följande studeras.

Den dramatiska konflikten iscensätts

Vid första sångens öppning befinner vi oss alltså inne i det rökiga och trånga pörte som torparen Petrus bor i med sin hustru och sina barn. Man har nyss ätit kvällsvard och är nu upptagen av "aftonbefattningar". Sonen i huset utfodrar hästarna som står strax innanför dörren, dottern diskar medan hon gnolar på en runa. I denna lantliga hemtrevlighet är Anna upptagen av att bädda den äkten-skapliga *sängen* för natten. Det är en syssla hon fortsätter med en bra bit in på första sången. Sedan följer ett avbrott i det hon tar fram mat och dryck åt den nyanlände gästen Mathias och talar allvar med honom om hans familjeomständigheter. Men i sångens slut är hon återigen i färd med bäddningsbestyr, den här gången med att göra i ordning ett nattläger för sin bror. Sången slutar med att hon lindar in honom i sin egen bröllopsrya.

Petrus i sin tur sitter "i slumrande dvala" på en bänk. Han vaknar upp, sträcker på sig, och skulle, heter det, inte ha något emot att gå och knyta sig genast i sin säng. Det som hindrar honom att göra det är vissa problem och göromål i anslutning till den älgjakt herrgårdens ägare, kommissarien, bett honom och andra underlydande delta i nästa dag.

Det ena som Petrus har att göra är att reparera sin *bössa*. Flintan är trubbig och måste bytas ut. Det andra är att förmå Anna att göra i ordning mat åt honom. Vägkostosäcken hänger tom och olycksbådande på sin krok, och det verkar som om Petrus skulle dra sig för att framställa sin fråga. Han sätter igång med att pyssla med sin bössa, håller på med det en god stund innan han slutligen, liksom i förbifarten, slänger fram en undran om hon inte kan packa hans matsäck redan på kvällen, så behöver hon inte gå upp tidigare följande morgon. Annas reaktion beskrivs som "förtrytsam", och hon svarar, i det hon fortfarande bäddar sängen:

Aldrig ser jag ett slut på din häftiga längtan till skogen.
Är du en björn till sinne och håg, förståndige Petrus,
Lysten beständigt på rof och önskande jagter och vildbråd?

(v 41-43)

Det är skäl att lägga märke till att Annas första invändning har att göra med just detta abstrakta som handlar om Petrus' *längtan till skogen*. Först därefter drar hon fram två konkreta motargument, att a) hennes bror, Petrus' svåger Mathias, är på väg och knappast har

nöje av bara hennes sällskap och b) att kommissarien själv ju har för vana att lägga beslag på största delen av jaktbytet trots att Petrus är en av de skickligaste jägarna.

Samtalssituationen och den korta ordväxlingen ger flera väsentliga upplysningar om den latent dispyt mellan Anna och Petrus som är diktens primus motor. Det är störningar i samlevnaden och samförståndet mellan Anna och Petrus, något som i sin tur i förstone har att göra med Petrus' "ålderskris". Petrus och Anna är båda en aning avdankade och leda på varandra. Petrus är dessutom uttråkad. Det illustrerar t.ex. hans extrema dåsighet och sömnhet, något som blir än mer markant i kontrast till Mathias' kraftfulla inträde i pörtet en stund senare.

Petrus vill bort, till någonting annat. Hans diffusa "längtan till skogen" är en nyckelmening i texten.

Anna känner av hotet och reagerar genom att utnyttja sina "vapen", den rappa tungan och "mångordkunnigheten". Hon genomskådar Petrus, försöker förringa jaktföretaget och, kanske i någon mån också, förlöjliga Petrus' jaktentusiasm.

Genom Petrus' undfallenhet antyds dessutom att Petrus ligger lite i underläge i förhållande till Anna. Han är rädd för henne och hennes förmåga att genomskåda. I kombination med Annas "kunnighet" och "mångordkunnighet" framstår Petrus' "ärlighet" därmed som en smula naiv.

Pysslandet med sängen som det tar länge att bädda färdigt och bössan med den trubbiga flintan ger vidare konflikten en erotisk dimension.

Anna är inte längre lika prunkande och ståtlig som hon var när hon gifte sig med Petrus. Det sägs ut i klartext i slutet av sången då Anna bäddar för Mathias:

Anna förståndiga Mor, väl hade du mycket förändrats,
Sedan du bröllopsnattens behag invigde och ryan.
Kinden var rynkig nu och de smidiga formerna fetnat;

(v 250-253)

Petrus å sin sida har en trubbig flinta i sin bössa. Utan att behöva ta till det grova sexualpsykologiska tolkningsartilleriet finns det fog för att se bössan som en symbol för maskulin kraftfullhet och sexuell virilitet.

Petrus lånar t.ex. sin bättre bössa, det sällsynta exemplaret han

ärvt av sin farbror, till Mathias, textens unga och dynamiske hjälte, då det blir dags att fara ut och jaga – och fria.

För att sammanfatta: i expositionen iscensätts en äktenskaplig dispyt, lågmäld och oartikulerad kanske, men närvarande genom hela dikten. Det är konflikten mellan Petrus' vilja till frihet, hans känsla av att vara fången i sitt unkna pörte, och Annas behov att oskadliggöra Petrus' drift bort från hemmet. Jag särskiljer tre aspekter i denna konflikt. Var och en av dem löses innan dikten är slut:

1) den erotiska dimensionen

2) Petrus längtan ut i det fria, bort från pörtet

3) Petrus känsla av ålder och trötthet, och den därmed sammanhängande oförmågan att riktigt uppskatta och det han redan har, nämligen hem, familj och vardagsliv.

Hur skall Petrus övervinna sin kris, hur skall han på nytt lära sig sätta värde på och uppskatta det han har? Läser man *Elgskyttarne* utgående från den här frågeställningen blir dikten en Petrus' odysse genom en serie konfrontationer med personer och situationer som på olika sätt varierar temat frihet-beroende, hemlöshet-hem, trohet-otrohet.

I följande genomgång, som inte är uttömmande, koncentrerar jag mig främst på Mathias' roll för den första aspekten av Petrus' problematik, jaktens roll för den andra aspekten samt Arons respektive Ontrus' roll för den tredje.

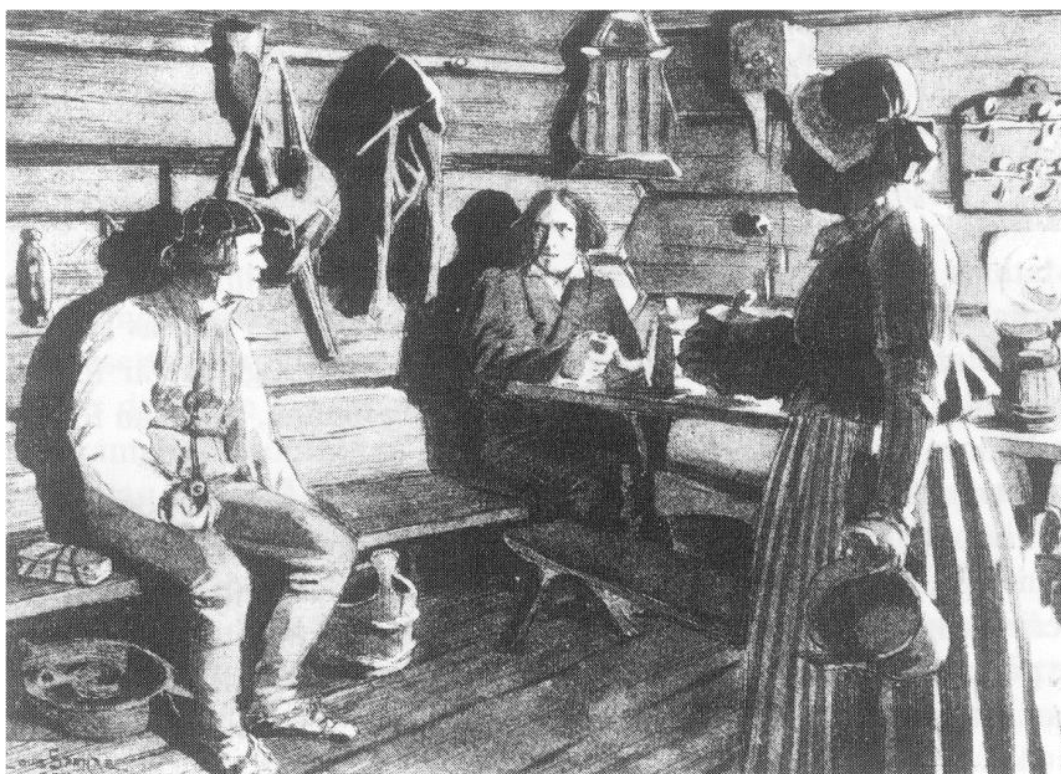
Mathias

Den lågmälda dispyten mellan Petrus och Anna fördjupas på intressant sätt då Mathias gör sitt inträde. Det sker strax efter det ovanrelaterade ordbytet mellan Anna och Petrus:

Raggig som björnen trädde han in i den ångande stugan,
Nickade gladt vid dörren och slog med den yfviga mössan
Snön från fårskinnspäls och från fötternas ludna beklädning

(v 90-93)

Lägg märke till rörligheten och kraftfullheten i beskrivningen. Det friska och vitala som kommer in från kylan till den unkna och söm-

*Mathias undfägnas vid sin ankomst av Anna.
Louis Sparres lavering ur praktutgåvan 1892.*

Foto Janne Rentola

niga värmen i pörtet är en man i sin fulla krafts dagar! Dessutom förliknas Mathias vid en björn, dvs. samma liknelse som Anna en stund tidigare förtrytsamt och spefullt använt om Petrus. Den energiske Mathias ankomst - han har gjort sin resa med hjälp av ett par "modiga" hästar och har med sig gåvor till hela familjen - demonstrerar alltså för läsaren vilka positiva och vitala sidor "björnaktigheten" också kan ha.

Till råga på allt. Mathias är änkling. Han har ingen Anna som stävjar och hindrar honom.

Den kvicktänkta Anna blir varse det hot Mathias kan tänkas utgöra i situationen och leder så gott som genast in samtalet på hur viktigt det vore för Mathias att så fort som möjligt hitta en ny hustru åt sig.

Mathias är heller inte motsträvig, men hans motivering framstår som intressant mot bakgrund av Petrus' och Annas konflikt. Mathias menar nämligen att tillvaron som änkling *kringskär* hans frihet och oberoende:

Undra då ej att så sällan jag får kringflacka och resa.
 Se, så är det med mig, och så är jag stadd på mitt hemman,
 Likasom gäddan stängs i den rumrikt gillrade katsan,
 Hvert hon förfogar sig, längtande ut, från ett hörn till ett annat,
 Sätta sig hinder emot, och förgäfves bryter hon böljan.

(v 134-138)

Mathias ser äktenskapet som en möjlighet att få tillbaka sin forna rörlighet och frihet! I Annas svar finns däremot inga spår av sådana frihetstankar. Tvärtom understryker hon hur viktigt det är för en man som han att gifta sig med en förständig kvinna, som kan förnöja honom med sitt sällskap *dag och natt*.

Petrus deltar inte i Mathias' och Annas diskussion om oberoende och bundenhet i äktenskapet. Däremot ger han sig kort därpå in på ett ivrigt saluförande av den äktenskapskandidat Anna fört på tal: den ståtliga pigan Hedda på herrgården. Petrus' nit att spinna vidare på en tråd som Anna lagt ut har inte enbart att göra med en önskan att vara henne till lags eller stöda henne som äktenskapsmäklerska. Petrus har nog egna bevekelsegrunder också.

För det första, genom att tala om att det är viktigt att Mathias snabbt gör sig bekant med och friar till Hedda innan någon annan hinner före har han för egen del en chans att kringgå Annas misslynthet visavi jakten. Han bjuder helt enkelt med Mathias så att denne samtidigt får en förevändning att följa med till herrgården och ta sig en titt på Hedda. Mycket riktigt faller Anna beredvilligt till föga. Några rader senare heter det:

Och hon dröjde ej mer med att för begge bereda en vägkost

(v 242)

För det andra ger Petrus' mångordkunniga beskrivningar av Heddas företräden och fågring en fingervisning om att han eventuellt själv hör till den stora skara män som är förtjusta i henne. Ett mycket tydligt stråk i texten är hur Mathias kan uppfattas som en yngre, idealiserad version av Petrus. Därmed är det en aning *som om var det han själv* om det blir just Mathias som får Hedda.

För det tredje, kanske är Petrus i sitt stilla sinne lite irriterad på att Mathias inte är bunden vid någon krävande hustru som han själv. Han vill se Mathias bindas till äktenskap och familjeliv. Intressant härvidlag är att Petrus i sjätte sången, då han återvänder till pörtet efter jakt och frieri, använder sig just av den fiskarnas och

fiskefångstens bildsfär genom vilken Mathias själv beskrev sin ofrihet i första sången. Onekligen finns det ett stråk av triumf i hans utrop:

Anna, han kommere j lätt, din bror, från den blomstrande Hedda;
Fast är den raske Mathias, min vän, som en gädda på kroken.

(6 sången, v 166)

Det framgår således att Mathias har en mycket dominerande och mångfasetterad roll i handlingen. Via Mathias' inträde i första sången sker det, som jag visat ovan, en fördjupning och nyansering av den dramatiska konflikten mellan Anna och Petrus.

Mathias är också, som jag nämnde i förbigående, att se som en yngre, mer förädlad version av Petrus. Petrus jagar bara lite sämre än Mathias, han har en dotter som i prakt kan mäta sig med Mathias' Hedda etc. Man kan säga att Mathias är en något yngre avbild av Petrus, en sorts "spegel-person" för Petrus. Men Petrus' gest att låta Mathias använda det gevär han själv aldrig nänts röra förstärker å andra sidan intrycket av Mathias som ett aldrig uppnått *ideal*.

Petrus speglar sig i Mathias. Men också Anna är full av beundran för sin ståtliga och vitale bror. Att Annas och Petrus' sympatier sammanfaller när det gäller Mathias är viktigt. I min läsning är det via Mathias och hans lyckligen genomförda frieri till Hedda som den erotiska dimensionen i konflikten mellan Petrus och Anna får sin lösning.

Ett viktigt tankeled i *Elgskyttarne* är livets och årstidernas kretslopp, livets fortgående i fasta mönster där var och en har sin givna plats, sina bestämda roller och plikter utgående från ålder, kön, klasstillhörighet och livsskede. Anna och Petrus håller på att åldras, det vill säga övergå från ett livsskede till ett annat.

Slutet på första sången, där Annas rynkiga ansikte och uppsvullna kropp ställs i kontrast till den fortfarande oförändrade fräschören hos hennes *bröllopsrya* markerar symboliskt denna överskridning. Med en uttrycksfull gest sveper Anna in sin bror Mathias i ryan. Allt det av fruktsamhet, ungdom och vitalitet som bröllopsryan kan sägas representera överför Anna i denna stund på sin bror och hans tillkommande.

Med bössan som sexuell virilitetssymbol i minnet kan man sedan tolka Petrus handling att för jakten låna Mathias sin farbrors gevär i liknande tankebanor. Med geväret överlåter Petrus sin ungdomskraft och sexuella virilitet till Mathias.

Det är alltså genom att överföra det erotiska och sexuellt aktiva till Mathias som den erotiska disharmonin mellan Petrus och Anna upplöses. Den minskade fysiska attraktionen är ett gemensamt problem för Anna och Petrus. Därför är det viktigt att de i den här saken verkar i samma riktning i det tysta.

I och med Heddas och Mathias förlovningsfest är problemet utagerat. Anna och Petrus accepterar sitt inträde i gruppen äldre, aktade och strävsamma samfundsmedlemmar som passerat sin fruktsamma ålder.

Jakten

Petrus är en ivrig jägare, kanske den ivrigaste av alla älgskyttar. På jaktmorgonen går han upp tidigt, tar på sig kläderna ”med förnöjelse”, blir lätt till mods då han kommer ut ur det unkna pörtet, känner kylan i luften, ser upp mot den väldiga, ljusnande himlen och stjärnorna på den. Också senare, då Petrus och Mathias sammanstrålat med de andra jaktdeltagarna, är Petrus den som först är på fötter då det blir dags för avfärd.

Ingen hade dock der, som velat med billighet dömma,
Sagt, att en annan snabbare var att fatta sin bössa,
Eller mer villig att gå, än den välförståndige Petrus.

(2 sången, v 134-136)

Jaktlaget skidar iväg. Det iögonenfallande i skildringen av denna skidfärd är att den återges med en fågelmetafor (håller man gäddliknelsen som Mathias symbol för den kvävande hemmatillvaron i minnet blir det hela utomordentligt intressant):

Likasom skaror af gäss, då på sväfvande vingar de lemna
Nordens isade sjö, påkalla hvarandra som oftast,
Lättande flygtens besvär med sånger och växlande tillrop,
Så framsväfvade skyttarne nu på de snöiga fälten,
Medan än en, än en annan av dem förtäljde i korthet
Någon förnöjande bragd, den han öfvat sjelf eller hört blott.

(v 143-148)

Ett verb som "framsväfvande" känns onekligen en aning sökt om man betänker att de faktiskt är fråga om en grupp tungt påpälsade män på skidor, med gevär och matsäckar på ryggarna.

Men här är det fråga om en stämmingsbild som också förmedlar något av den glädje jägarna, och framförallt Petrus, känner över att få vara ute i det fria. Härigenom blir samtidigt det faktum att själva jaktskildringen är ganska undanskymd i dikten, begripligare. Att få vara ute i det fria, i skogen, är minst lika viktigt som själva jakten.

Man kan också se det så att Petrus när han befinner sig ute på fälten i det fria får utlopp för den manlighet och "björnaktighet" som kringkärs och inte kommer till sin fulla rätt i det domestika. Det är knappast en händelse att de inbakade historierna om hjälte-dåd i dikten, dels Petrus' berättelse om sin farbrors krigsbedrifter, dels Mathias' berättelse om hur han fällde björnen, äger rum utanför hemmens fyra väggar, borta från den kvinnliga livssfären.

Ute på jakt är Petrus i sitt element. Jakten är en bild för friheten. Men den innebär också ett viktigt avbrott i vardagen. I och med jakten börjar det hända en hel del andra saker omkring Petrus; mycket sådant som står i skarp kontrast till det enahanda, strävsamma vardagslivet. I den bemärkelsen går Petrus' önskemål om att få komma bort från pörtet och hemmatillvaron i uppfyllelse. Under loppet av det dygn som skildras i dikten befinner sig Petrus mitt uppe i händelsernas centrum. Han hinner till och med utföra några hjälte-dåd i det lilla formatet genom att utmärka sig som jägare och föra en lyckosam friares talan.

Nu återstår bara det sista momentet. Hur skall Petrus även på sikt bli av med sin längtan bort från hemmiljön? Hur skall Petrus lära sig att uppskatta sin hustru, sina barn och allt det som hör till hans vardagsliv?

Det sker genom Aron och Ontrus.

Aron

Tiggaren Aron är vid sidan av Mathias en av de viktiga antagonisterna i dikten. Men han är ingen hjälte som Mathias. Till följd av missväxt och armod har han förlorat allt det Mathias har eller är på väg att få; hemman, hustru, familj, och tvingats till kringirrande tiggargliv. Han personifierar den tragiska sidan av bortavaro-temat: hemlösheten.

Vid den tidpunkt *Elgskyttarne* utspelar sig är Aron redan en gammal man, som vandrat omkring i flera år. Men trots alla de olyckor han drabbats av under sitt liv beskrivs han som en om inte sorglös, så i alla fall saktmodig och lågmält sympatisk person, en som absolut inte klagar eller torgför sitt hårda öde. Betecknande för Arons förtröstansfulla livsinställning är t.ex. hur han i sjätte sången avslutar berättelsen om sitt liv:

Tiden läkte dock sorgen, och nu, i främmande gårdar,
Blomstra de älskade barnen på nytt; men själv med förnöjsamt
Sinne, begär jag mitt bröd och spelar min giga, som syrsan
Sitter, fast solen är knapp, på det vissnade bladet och sjunger.

(v 149-152)

Spelandet och musiken är inte bara en metafor. Det är via chansen att demonstrera sin spelmanskicklighet på Heddas och Mathias' förlovningsfest som Aron slutligen erbjuds hemvist på herrgården. Därmed blir det ett lyckligt slut på hans tiggartillvaro.

Ser man närmare på Arons förhållande till Petrus, framstår Aron tydligt som ännu en "spegel"-person och identifikationsobjekt för Petrus. Den här gången inte som ideal såsom Mathias, utan snarare som dystert exempel på vad detta att vara borta från hemmet i realiteten kan innebära. Arons närvaro i dikten blir på sätt och vis en nykter kommentar till Petrus' diffusa längtan att komma bort hemifrån: så här är det att vara utan hem på riktigt, ett drivande omkring, prisgiven åt andra människors välvilja eller elakhet.

Det är också betecknande att Petrus *inte är* närvarande när Aron berättar hela sin livshistoria för Anna, men däremot nog strax därpå, då han får tillfället att lyssna till Arons skildring (under färden till förlovningsfesten) av hur illa behandlad han blev i staden. Arons stadsberättelse är viktig med avseende på Petrus' problematik.

För det första ger den ett konkret exempel på att allt inte är guld som glimmar. Tidigare i texten har genom arkangeliterna – också de stadsbor, som därtill har möjlighet att resa och se sig om i världen (att det faktiskt är en omständighet som imponerar på Petrus ser man t.ex. i åttonde sången, då Petrus diskret förhör sig om alla de främmande kvinnor man kommer i kontakt med när man reser omkring) – det främmande och urbana framställts som en aning exotiskt och lockande. Arons berättelse tecknar upp fransidan av stadslivets prakt och ståtlighet: likgiltigheten, hårdheten, illviljan.

Petrus lär än en gång att den ordnade lilla värld hans hemmiljö utgör är trygg och säker jämfört med världen utanför.

I texten som helhet utgör Arons berättelse slutligen en välbehövlig och nykter kontrast till de hjältedåsanekdoter männen annars serverar varandra som underhållning ute i det fria.

Ontrus

Petrus kommer i samspråk med Aron relativt sent i dikten, i sjunde sången. Samma sak med Ontrus. Det är först i mitten av den åttonde sången Petrus och Ontrus talas vid närmare. Då befinner man sig redan på Heddas och Mathias' förlovningsfest.

Alla har samlats för att fira, hög som låg, kommissarie och tiggare. Den glada festplatsen är som en illustration av budskapet i Arons berättelse i föregående sång. I den lilla välavgränsade värld man lever i på landsorten, finns det trots ståndsskillnader, nöd och fattigdom en gemenskap, trygghet och glädje över alla gränser.

Men Petrus är fortfarande inte riktigt tillfreds. Han kan inte låta bli att fråga Ontrus om han inte är rädd att hans hustru blir arg och svartsjuk över alla de kvinnor han kommer i kontakt med på sina resor. Ontrus gör abrupt slut på Petrus' eventuella önskedrömmar i den vägen.

”Gerna ville jag dansa bland de andra”, svarar han och fortsätter

Men jag finner ej lätt en flicka, som icke försmår mig.
Nalkas jag vänligt och räcker min hand, då springer hon unnan,
Skrämd av mitt skägg, och hon ler, och de öfriga skratta med henne;
Ingen besinnar och tror, att äfven den främmande mannen
Äger ett hjerta, der glädje och sorg kan väckas af andra.

(8 sången, v 141-145)

Kontentan av det Ontrus säger blir alltså att man bara i sin hemtrakt är självklar. Det är bara hemma, bland folk som känneren man kan accepteras som den man är. Samma tanke är bekant från Mathias' repliker långt tidigare i dikten.

Efter detta, för Petrus' fantasi kanske något nedslående svar gällande främmande kvinnors gunst, träder plötsligt Anna in i bilden.

Det är Ontrus som får ögonen på henne. Ovetande om att det är Petrus' hustru han har framför sig börjar Ontrus i yviga ordalag prisas henne, undrande

"Hvem är hon den vördiga, välansenliga gumman?" Ontrus utpekar Anna för Petrus. Louis Sparres lavering ur praktutgåvan 1892.

Foto Janne Rentola

/.../hvem är hon den vördiga, välansenliga gumman,
Som framskridande främst, som det gungande skeppet i hamnen,
Mäter sin takt och sin randiga kjol utbreder med fingren?
Ädel synes hon mig och ett mönster för gamla och unga."

(8 sången, v 149-152)

Petrus' identifierar glatt Anna som sin hustru. Inte nog med det. Strax därpå får Ontrus syn på en annan person i salen, en "reslig gosse", som, visar det sig, är ingen annan än Petrus' son, och vidare därtill, en "blomstrande" flicka, som mycket riktigt är Petrus' dotter. Då Petrus på det här viset för den främmande får igenkänna och presentera dem som är hans närmaste och käraste framträder de plötsligt i nytt ljus också för honom själv.

Ontrus benämner för Petrus allt det fina han redan har hos och omkring sig. Då, med ens, ser Petrus det själv. Det som var hinder och möda blir på nytt värdefullt och meningsfullt att leva för.

Petrus försonas med tillvaron. Konflikten mellan Anna och ho-

nom är löst. Detta markeras i klartext på sista sångens första rader. Lägga märke till vilken terminologi som nu används för hemmatillva-
ron!

Äfven fuktades du, förståndige Petrus, i ögat,
När på din hustru du såg, den goda förståndiga Anna,
Och på din resliga son och din väluppfostrade dotter,
Gladt erinrade dig, hur på Tjäderkulla de samfällt
Bodde i ostörd ro, som fågelungar i nästet.

(v 3-7)

Gäddan i katsan nämns inte mer. Fåglarnas liknelsesfär har trätt i stället. Det vill säga den som tidigare i dikten uttryckligen stod för frihet och glädje.

NOTER

¹ Lauri Viljanen, *Runeberg och hans diktning 1804-37*, Helsingfors 1947, s. 290f.

² Citerat efter Martin Lamm, "Grafven i Perrho' och Svenska akademien", i *Festskrift tillägnad Yrjö Him 7.12.1930*, Helsingfors 1930, s. 252.

³ Kjell-Arne Brändström, *Kommentar till Elgskyttarne*, Samlade Skrifter av J.L. Runeberg XII:2, SLS 448:2, 1977, s. 87.

⁴ J.E. Strömborg, *Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg I-III*, ny upplaga utg. av Karin Allardt, SLS 202, 1928, s. 184; Viljanen a.a., s. 274.

⁵ Strömborg, a.a., s. 188.

⁶ Kjell-Arne Brändström, "Den inhemska bakgrunden till Runebergs folklivs-
skildring", *Historiska och litteraturhistoriska studier* 53, SLS 478, Helsingfors
1978, s. 5.

⁷ Dens, s. 5; Viljanen a.a., 270f.

⁸ J.L. Runeberg, "Några ord om nejderna, folklynnet och lefnadssättet i Saa-
rijärvi socken", *Samlade arbeten* bd 6, Helsingfors 1921, s. 18.

⁹ Dikten citeras enl. *Samlade skrifter av J.L. Runeberg III*, utg. av Gunnar
Tideström 1949-50, SLS 329.